

GÖZE MİL ÇEKME MOTİFİNİN KÖROĞLU DESTANINA YANSIYIŞ ŞEKLİ*

Esra Öner**

Özlüklerde mil; türlü işlerde kullanılmak üzere yapılan ince ve uzun metal çubuk ve mil çekmek de birinin gözlerini kızgın demirle kör etmek olarak açıklanmaktadır. Bir cezalandırma şekli olarak göze mil çekmek bizim tarihimizde ve kültürümüzde ender rastlanan bir ceza şeklidir. Öyle ki siyasi ve sosyal tarihimizde sadece birkaç vaka dışında böyle bir şey görülmemiştir. Tarihimizde ve kültürümüzde karşılaşmadığımız bu tarz bir vakanın da dolayısıyla edebiyatımıza yansımaları görülmemiştir. Osmanlı Tarih ve Deyimleri sözlüğü başta olmak üzere, İslam Ansiklopedisi de dahil hiçbir ansiklopediye madde başı olarak mil çekme girmemiştir. Bunların yanında ‘gözü kör olsun, gözüm çıksın’ gibi gözün kör olmasına ilişkin birkaç deyim dışında atasözleri ve deyimlerimizde de ‘mil çekme’ye dair herhangi bir kalıp söz konusu değildir. Göze mil çekmenin bir ceza şekli olarak benimsenmemesinin en büyük nedeni onun insanlık dışı bir ceza görülmesi olmasından kaynaklanmaktadır. İlkel kabul edilen bu ceza bizde neredeyse uygulanmamıştır. Aşık Paşazade tarihinde şehzadelerin tahta varis olmalarını engellemek için gözlerine mil çekilerek saf dışı bırakıldıklarını görmekteyiz. Şu ana kadarki araştırmalarımızda bu tarz vakaların dışında mil çekmeye dair başka herhangi bir kayda

*Bu çalışma Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi tarafından 4-5 Nisan, 2007 tarihlerinde düzenlenen “Türk Kültüründe Beden” sempozyumunda sunulmuş bildirinin gözden geçirilmiş şeklidir..

** Fatih Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Görevlisi.

rastlamadık. Fakat bizim tarihimiz ve kültürümüz dışında Kafkasya'nın eski yöneticileri ve Bizans yönetiminin uyguladığı önemli cezalandırma yöntemlerinden birinin 'gözü oymak' veya 'gözü kızgın demirle kör etmek' olduğu Bizans tarihi ile ilgilenen araştırmacıların bulguları arasındadır. Nitekim Romanos Diogenes (Romen Diyojen)'in gözlerine mil çekilerek kör edilmesi oldukça yaygın olarak bilinen bir örnektir. (Ekici, 2004:94)

Edebiyatımızın en büyük destanlarından biri olan Köroğlu Destanı'nda ise göz mil çekme bir cezalandırma şekli olarak yer almış, sadece yer almakla kalmamış destanda geçen hemen her olayın tetikleyicisi olarak, destanın genel kurgusunda önemli bir yere sahip olmuştur. Destandaki olayları motive eden asıl unsur göze mil çekme motifidir.

Asıl konumuza geçmeden evvel genel olarak destanlar ve özel olarak da Köroğlu Destanı'na biraz değinmekte fayda var.

Destanlar halk gözüyle görülen, halk ruhuyla duyulan ve halk hayalinde masallaştırılan tarihlerdir. Tarihi olaylar karşısında halk kütlelerinin duygu ve düşüncelerini aktarır.

Bütün dünya edebiyatlarının başlangıç eserleri olan destanlar, çeşitli konularda yaradılış hikâyeleri yanında, milletlerin hayatında büyük yankılar uyandırmış bir kahramanın veya tarih olayının millet muhayyilesinde ortak sembol ve ifadelerle zenginleştirilmiş uzun manzum hikayeleridir. Destanlar bütün bir milletin ortak mücadelesini ortak değerler, kurallar, anlamlar bütünlüğü içinde yorumladığı ve yaşatıldığı toplumun geçmişini ve geleceğini temsil ettiği için dünya edebiyatının en ülkücü eserleri olarak kabul edilirler. Destanlar her zaman tarihi gerçekleri doğru biçimde nakletmezler. Destanlarda tarihi olay ve kahramanlar milletin ortak bilinçaltının, vicdanının istek, beklenti, doğruları ve değerleri ile idealleştirilir, eski hatıralarla birleştirilerek tarihî gerçekmiş gibi anlatılırlar. Her milletin millî kimlik ve nitelikleri, ortak dünya görüşü, hatıra ve beklentileri yanında kusurları ve yanlışları da destanlarına yansır.

Bugün Orta Asya'dan Balkanlara uzanan geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Türk boylarının oldukça uzun bir geçmişe dayanan destan gelenekleri vardır. Bu destanî anlatmalardan bazıları oldukça yaygın ve aynı kültür mirasını paylaşan, aynı kökten gelen Türk lehçelerini kullanan Türk boyları arasında ortaktır. Ve yine bu anlatmalardan bazıları çeşitli dönemlerde yazıya geçirilmek sureti ile, bazıları ise hem yazılı hem sözlü kültürde yaşayarak bazıları ise sadece sözlü gelenekte anlatılarak günümüze ulaşmıştır. Yazıya geçirilen anlatmalardan en güzeli Oğuz Kağan Destanı'dır. Hem yazıya geçirilmiş hem de sözlü gelenekte yaşayanlara ise Dede Korkut Kitabı'nda yer alan anlatmalar örnek gösterilebilir. Sözlü gelenekte yaşatılmış ve günümüze ulaşmış olanlara ise, Manas Destanı ve Köroğlu Destanı en güzel ve en seçkin örneklerdir. (Ekici, 2004:13)

Türk destanî anlatmalarından bazıları Türk boylarından sadece biri, bazıları ise daha fazla Türk boyu tarafından bilinir ve anlatılırken, bir kaç tanesi ise Doğu'dan Batı'ya bütün Türk boyları arasında bilinmekte ve anlatılmakta ve hatta onlara komşu olan toplumlar

tarafından bile bu destanların bazı kısımları bilinmektedir. Manas Destanı sadece Kırgız Türkleri tarafından bilinip anlatılırken Alpamış Destanı Özbek Türkleri, Kazak Türkleri, Başkırt Türkleri, Altay Türkleri ve Tatar Türkleri tarafından bilinmekte ve anlatılmaktadır. Orta Asya bozkırlarından Balkanlara kadar uzanan geniş coğrafyada teşekkül eden ve hâlâ gelişmekte olan Köroğlu Destanı ise doğu (Orta Asya) ve batı versiyonu olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Batı versiyonuna Azerbaycan, Anadolu, Balkan ve çevre Türk yerleşim sahalarında yer alan Türk rivayetleri, Orta Asya versiyonuna ise Türkmen, Özbek, Karakalpak, Tatar, Kazak, Kırgız, Uygur versiyonları ile Tacik ve Buhara Arapları arasında dolaşan Arapça ve Tacikçe anlatılan rivayetler dahildir. (Yıldırım, 1998:169) Destan bu milletler tarafından bilinmekte ve anlatılmaktadır. Köroğlu Destanı'nın bilindiği ve anlatıldığı coğrafi alan ve toplumlara bakarak hiçbir destanın bu kadar geniş bir alana yayılma kabiliyeti ve şansına sahip olmadığı söylenebilir. (Yıldırım, 1998:13)

İster hikaye, ister destan isterse kahramanlık konulu bir anlatma kabul edilsin Köroğlu Destanı Türk dünyasının en güzel, en seçkin ve yaygın örneklerinden birisidir. Köroğlu'nda ortak bir Türk kültür yapısı, Türk değerleri ve dünya görüşü vardır.

Köroğlu'nun kim olduğu meselesine gelince, Köroğlu'nun kimliği ve Köroğlu anlatmalarının ortaya çıkışı üzerine bugüne kadar birbirine uzak ya da yakın oldukça fazla görüş ileriye sürülmüştür. Bunlar bambaşka bir çalışmanın konusu olacağı için biz burada bunlara değinmeyeceğiz.

Göze mil çekerek kör etme motifi Köroğlu Destanı'nın Uygur versiyonu hariç diğer bütün versiyonlarında karşımıza çıkan bir motiftir. Uygur versiyonunda babanın veya başka bir yakının gözlerinin kör edilmesi olgusuna yer verilmemiştir. Türkmen versiyonunda gözleri kör edilen kişi 'dede'dir. Kazak versiyonunda ise kör edilme sebebi diğer dört versiyondan farklı bir şekilde kurulmuştur. Başka Türk destanlarında gözler kör edilerek cezalandırma yapısına rastlanılmamaktadır. Aslında sadece destanlarda değil yazımızın başında da ifade ettiğimiz gibi bizim kültürümüzde böyle bir cezalandırma şekli yoktur. Fakat Kafkasya'nın eski yöneticileri ve Bizans yönetiminin uyguladığı önemli cezalandırma yöntemlerinden birinin 'gözü oymak' veya 'gözü kızgın demirle kör etmek' olduğu Bizans tarihi ile ilgilenen araştırmacıların bulguları arasındadır. Romanos Diogenes (Romen Diyojen)'in gözlerine mil çekilerek kör edilmesi oldukça yaygın olarak bilinen bir örnektir. (Ekici, 2004:94)

Bizim kültürümüzde yer almayan böyle bir cezalandırma şekli nasıl olmuş da bizim en büyük destanlarımızdan birine önemli bir vaka olarak girmiştir. Dahası neden başka bir ceza şekli değil de mil çekme tercih edilmiştir. Şüphesiz bu Köroğlu Destanı'nın anlatıldığı bölgelerde yapılacak etraflı çalışmalar sonucu açıklığa kavuşabilecek bir mevzudur. Fakat böyle bir hadisenin Köroğlu Destanı'ndaki varlık sebebi Türklerin batıya doğru göçleri sırasında batılılardan öğrenmiş olabilecekleri bir şey olarak açıklanabilmektedir.

Elimizde Koroğlu Destanı'nın pek çok versiyonu bulunmaktadır. Fakat biz versiyonlar arasında daha merkezi bir konuma sahip olan Türkmen versiyonundan hareket ederek çalışmamızı oluşturacağız. Koroğlu Destanı'nda göze mil çekerek kör edilme hadisesi özetle şu şekildedir:

Çardaklı Çandibil (Çamlıbel) adlı memlekette, bütün insanlar tarafından bilinen ve sevilen Cığalı Bey adlı bir seyis vardır. Cığalı Bey'in 3 oğlu vardır. En küçük oğlu Adı Beğ Cığalı Beğ'in en akıllı, cesur ve vatana millete faydalı olan evladıdır. Adı Beğ evlatların en hayırlısı olarak babasının göz bebeği ve memleketin de koçyiğididir. Zaman geçer, Adı Beğ evlenir. Bir süre sonra eşi hamile kalır fakat karısı çocuğu doğuramadan ölür ve karnında çocuğu ile gömülür. Eşinin ardından kısa bir süre sonra Adı Beğ de ölür. İhtiyar Cığalı Beğ en hayırlı evladı Adı Beğ'in ölümüne çok üzülür. Ardında bir çocuk bile bırakmadan gitmesi onun belini büker. Bir süre sonra Adı Beğ'in ölen eşinin mezarında bir çocuk bulunur ve çocuğun hamile kadına ait olduğu anlaşılır. Çocuk mezarda doğmuştur. Cığalı Bey bu duruma çok sevinir. Çocuğu alırlar, ona 'Rövşen' adını koyarlar ve onu itina ile büyütürler. Rövşen kimseye aman vermeyen, yenilgiye asla razı olmayan, gelene vuran gidene vuran öfkeli bir genç olur. İlerlemiş yaşı ile güçten, kuvvetten düşen Cığalı Beğ de bir süre sonra zalim Hünkârın ordusu tarafından esir alınır. Kendisine atların bakım işi verilir. Atlar konusunda çok bilgili olan, işini gayet iyi yapan ve haklı bir şöhrete ulaşan seyisi hünkârın yanındakiler çekemez ve hünkara, seyise eşi benzeri bulunmaz bir at buldurmasını salık verirler. Hünkâr da seyise dünyada eşi olmayan bir at yetiştirmesini, bulmasını emreder. Seyis arar, araştırır sonra hünkara bir yıl sonra istediği gibi bir at vereceğini söyler. Bir yıl sonra da hünkârın karşısına köpek yavrusu gibi garip bir at çıkarır ve eşi bulunmaz atın bundan doğacağını söyler. Kendisi ile dalga geçildiğini zanneden ve bunu hazmedemeyen hünkâr bu duruma çok sinirlenir ve ceza olarak da Cığalı Bey'in gözlerini herkesin gözü önünde mil çektirerek oydurur. Bu durumu gören, duyan herkes çok üzülür. Dedesine reva görülen bu ceza Rövşen'in yüreğini iyice katılaştırır. Dedesinin gözünü oyanların o anda gözlerini çıkarası gelir. Fakat daha çocuk olduğundan gönlünün dediklerini yapamaz, ah eder kalır. Fakat yapılanları onların yanına bırakmayacaktır. Cığalı Bey gözü oyulduktan nice zaman sonra hünkara, şimdiye kadar kendisine çok hizmet ettiğini ve bunun karşılığında da kendisinin haksız yere gözlerini oyduğunu söyler. En azından yaptığı hizmetlere ve gözlerine karşılık, getirmiş olduğu tayı kendisine bağışlamasını söyler. Hünkâr da bir daha gözüne görünmemesini söyleyerek tayı Cığalı Bey'e verir.

Tay yüzünden gözlerinden olan ve canının acısından ah edip inleyen Cığalı Bey , dertli dertli türkü söyler:

Ne yaptım neyledim hey felek sana
Yarab iki gözden eyledin beni
Doğru iş gösterdim kıymet bilmedi
Yarab iki gözden eyledin beni

Cığalı Beğ'in gözlerine herkesin gözleri önünde mil çektirilmesi hadisesine kadar olan kısım destanın giriş kısmı niteliğindedir. Gözlerin oydurulması ile birlikte destandaki olaylar

hareketlenir ve farklı bir düzlem ve zemin üzerinde gelişmeye başlar. Bu hadise o vakitten sonra destanda gerçekleşen olayların kilit ve çıkış noktası olur. Her şeyden önce hayatta dedesinden başka kimsesi olmayan Rövsen'in dedesinin başına böyle bir olay gelmiş olması onu bir hayli üzer, onda derin ve güçlü bir intikam duygusunun oluşmasına sebebiyet verir. Karakter itibarı ile de haşin bir yapısı olan Rövsen'de bir de güçlü bir intikam duygusu oluşunca olayların gidişatında onun ciddi bir tesiri olur. Yine bir diğer tarafta Cığalı Bey'in gözlerinin kör edilmesine sebep olan atların da destan içerisinde oldukça önemli bir yeri vardır. Çünkü Rövsen kendisine hayatı boyunca en iyi dost ve yardımcı olacak olan atları dedesinin gözlerinin kör edilmesi sonucu elde etmiştir. Ve bu da Rövsen'in yaşayacağı maceralar için bir hazırlık özelliği taşır. Kör edilme hadisesinden sonraki kısım Rövsen'in olağan üstü bir ata sahip kahraman olarak yetişme ve intikam alma kısmıdır.

Hünkarın sarayından gözü kör edilerek kovulan Cığalı Bey, tayı ve torununu yanına alarak Üçgümmez Dağı'na bir çardak kurup, yerleşir. Rövsen de dağlarda avlanıp dedesinin ve yengesinin yiyeceğini temin eder. Bütün bunlar gerçekleşirken bir yanda da kısrağın olağan üstü atı doğurması söz konusudur. Destan içerisinde tayla ilgili dikkat çekici bir husus da tayın yetişmesi evresinde hiçbir şekilde insan gözünün taya temas etmemesi ve gözlerden uzak, kapalı bir mekanda 40 gün kalması gerektiği konusundadır. Öyle ki Rövsen, yetişmesi için bıraktıkları yerde tayı kontrol ederken gözü taya ilişmesin diye gözünü yumarak kontrol etmektedir. Tay 40 günün sonunda arzu edilen, beklenen duruma gelir. Tabii dedesi de bu süre zarfında Rövsen'e ok ve yay kullanmayı öğretmiş ve onu iyi bir atçı ve savaşıcı olarak yetiştirmiştir. Rövsen'in intikam alması için bütün şartlar bir bir yerine getirilmektedir. Ve Rövsen zaman zaman Hünkara duyduğu kinini ve ondan alacağı intikamı ifade eden türküler söylemektedir:

Zalim Hünkar Sultan dedem gözün aldırđı,
Yüreğimi gam kasvet doldurdu
Gazap edip garip ağam öldürdü
Düşmandan kanını al Cığalı oğlu

Yine bir başka yerde:

Evvela dedemin gözünü oydurdu
Sonra tutup benim ağama öldürdü
Yüreğimi gam kasvet doldurdu
Kalkın beğler, öc almağa gidelim

Rövsen bütün donanımlara sahip bit yiğit olur ve dedesi ona intikamını almasını hatırlatır ve onu bu noktada sürekli tetikler:

Ay oğlum, ben seni yetiştirip adam edeceğim diye dağlarda derelerde gezdim. Başım yarıldı, gözüm oyuldu. Ama sonunda seni olgunluğa erıştirdim. Şimdi şu at, şu silahlarla intikamımı almazsan günahkâr olursun. Bugüne kadar ben sana 'oğlum' dedim durdum. Aslında sen benim torunumsun. Senin baban yurdun hem kahramanı hem de lideriydi. Oğlum, Çardaklı Çandibil denilen yurdumuzda senin kırkbin evli Tekeli Türkmen halkın

var. Hünkar Sultan zalim., bizi eşimizden dostumuzdan ayırıp başımıza türlü türlü işler açtı. Türkmen halkı lidersiz kaldı. Oğlum biz şimdi Çandıbil'e gidelim, kendi yurdumuza varalım. Sen halka baş ol. Eğer sen Çandıbil'e varıp kırk bin evli Türkmen iline önder olursan dışımızdaki çevremizdeki elli bin yüz bin evli diğer Türkmen illeri de sana katılır, arka çıkar oğlum. Yurdumuza vardıktan sonra, dünyayı kana bulayan zalim şahlardan öcümüzü alırsın. Arımızı namusumuzu yerde koymayalım; dedi, başından geçenleri hatırlayıp üzüldü.

Dedesinin bu sözleri üzerine Köroğlu, yiğitlerini toplayarak Çandıbil'e intikam almaya gider; giderken de intikam türküleri söyler

Beğlerim, arzumu söylerim size,
Yürün beğler, öc almaya gidelim
Her ne hizmetiniz gösterin bize,
Kalkın beğler, öc almaya gidelim
Yine bir başka yerde;

Savaşım var Rumistan'a
Benimle aşan yörsün (yürüsün)
Öc yolunda şirin candan
Maldan baştan geçen yörsün

Köroğlu ve yiğitleri Hünkar Sultan'ın yurdunun bir tarafından girip onlarla savaşır ve Sultan'ın yüz bin kişilik ordusunu darmadağın ederler. Savaşı zaferle sonuçlanan Köroğlu, Çandıbel'e yerleşir. Çektiği bunca çile, zulüm, garipliğe rağmen sonunda muradına erip babasının yurduna sahip olur ve ihtiyar dedesinin intikamını alır.

SONUÇ

Köroğlu Destanı Türk dünyasının en güzel, en seçkin ve yaygın örneklerinden birisidir. Köroğlu'nda ortak bir Türk kültür yapısı, Türk değerleri ve dünya görüşü vardır. Geniş bir coğrafyaya ulaşmış ve geniş kitleler tarafından bilinip anlatılan destanlarımızdan bir tanesidir Köroğlu.

Bedene dışarıdan müdahale Türk halk edebiyatında sıklıkla karşılaştığımız bir durum değil fakat Köroğlu Destanı'nda oldukça önemli bir motif olarak karşımıza çıkmaktadır.. Göze mil çekerek kör etme büyük bir intikam duygusunun oluşumuna sebebiyet vermiş ve destanın devamlılığını sağlamıştır. Dedenin öldürülmeyip gözlerinin kör edilmesi Rövsen'in ve yine destanın içinde ve Rövsen'in hayatında oldukça önemli bir yeri olan Kırat'ın yetiştirilmesine vesile olmuştur. Eğer dede kör edilmeyip öldürülmüş olsa idi, muhtemelen Rövsen'de her gün artarak devam eden bir intikam duygusu oluşmayacaktı. Yine iyi bir seyis olan dedenin öldürülmüş olması destanın önemli unsuru olan Kırat'ın da oluşmasına engel olacaktı. Sonuç olarak dışarıdan haksız bir müdahale, destanın doğuşuna ve gelişmesine imkan vermiştir.

KAYNAKÇA

BAŞGÖZ, İlhan (1986), *Folklor Yazıları*, Adam Yayınları, İstanbul.
BORATAV, Pertev Naili (1984), *Köroğlu Destanı*, Adam Yayınları, İstanbul.
ÇOBANOĞLU, Özkul (2000), *Aşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*, Akçağ Yayınları, Ankara.

_____, (2003), *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, Akçağ Yayınları, Ankara.

EKİCİ ,Metin (2004), *Türk Dünyasında Köroğlu*, Akçağ Yayınları, Ankara.

Türkçe Sözlük (2005), TDK Yayınları, Ankara.

ELÇİN, Şükrü (1997), *Halk Edebiyatı Araştırmaları II*, Akçağ Yayınları, Ankara.

TÜRK Boylarının Destanları, (Çev: Metin Ekici), TDK Yayınları, Ankara,2002.

ÖZET

Bütün dünya edebiyatlarının başlangıç eserleri olan destanların milletlerin hayatındaki yeri ve önemi büyüktür. Bu çalışmada Türk dünyasının en seçkin ve önemli destanlarından biri olan Köroğlu Destanı'nda bir ceza şekli olarak göze mil çekme ve bu hadisenin destandaki olaylara yansiyış şekli üzerinde durulacaktır. Destan kahramanı Rövsen'de büyük bir intikam duygusunun oluşumuna sebebiyet veren göze mil çekme, destandaki olayları tetikleyen önemli bir motif olarak karşımıza çıkmaktadır. Dedenin gözlerinin kör ediliş i destan kahramanı olan Rövsen'in ve yine destanın önemli bir unsuru olan Kırat'ın yetişmesine vesile olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Köroğlu, Kırat, destan, dede, mil

ABSTRACT

Epics, as the beginning forms of the world literature, have tremendous effects on people's lives and their values. The Epic of Koroglu is one of the most important and distinguished epic poem in Turkish literature and this research reveal "mil çekme" (to blind somebody with a hot iron) as a way of penalty and it has consequences throughout the whole epic poem. "Mil çekme" incident made Rovsen, the epic hero, full of revenge and this incident itself is the remarkable subject matter and the trigger of the story. Blinding the granddad's eyes with a hot iron is actually the cause of how Rovsen became the epic hero and also

Kırat, another important figure in the epic appeared.

Key Words: Köroğlu, Kırat, epic, grandfather, needle.